

16. Složené číslovky

Proces konstituování základních složených číslovek se odehrál větším dílem na přelomu praslovanštiny a pračeštiny a dokončil se v rané historické době. Ve všech případech běželo o splynutí komponentů v proudu řeči, podporované jistě tím, že respektování původního skladu komponentů není pro odlišení od jiných číslovek ve všech případech potřebné. Z hlediska formy jde tedy o spřežky.

Složené číslovky 11 až 19 vznikly ze spojení základní číslovky *jedьnъ, двьna, tri* ... a předložkového pádu *na desęte* „na desítce“ jejich splynutím a postupnou hláskovou přeměnou: *двьna na desęte* > *dva na des'äte* > *dva na desęte* > *dvanadsęte* > *dvanádste* > *dvanáce* > *dvanáct*. Původně se skloňovala základní číslovka *jeden, dva*..., forma předložkového pádu zadní části se neměnila. Po odpadnutí původní lokálové koncovky se výsledná spřežka svým konsonantickým zakončením sblížila se základními číslovkami *pět* apod. a přejala jejich zjednodušenou flexi, která vystřídala původní i-kmenovou deklinaci: tato číslovková flexe má jeden tvar (*pět, jedenáct*...) pro nominativ a akuzativ a druhý, od původu genitivní (*pěti, jedenácti*...) pro pády ostatní. Tento proces byl dovršen ještě ve staročeské epoše (viz Večerka 1970).

Číslovky označující počty 21–29 se původně skládaly ze základní číslovky *jeden, dva*... a předložkového pádu *medzi desętьma* „mezi dvěma desítkami“. Skloňovala se základní číslovka v přední části. Spojení se postupně hláskově přeměňovalo: *medzi desętьma* > *mezi des'ät'ma* > *mezi desietma* > *mezdcietma* > *mezcietma* > *me(z)cítma*. Tohoto způsobu vyjadřování číslovek třetí desítkové řady se užívalo až do 16. století.

Složená číslovka 20 vznikla splynutím číslovky *двьna* a duálových tvarů číslovky *desęti* a hláskovými přeměnami spřežky: *двьna desęti* > *dva des'äti* > *dva desęti* > *dva dcęti* > *dvacęti* > *dvacet*. Obdobně jako u předchozí sady číslovek odpadnutí původní pádové koncovky vedlo k přejetí numerální deklinace typu *pět*. Původně se skloňovaly obě části spřežky. Obdobný byl vývoj číslovek 30 a 40, které vznikly složením číslovek *tri* a *četyri* s plurálem číslovky *desętь*.

Složené číslovky 50–90 vznikly splynutím základních číslovek *пętь, šestь, sedьmь, osьmь, devętь* ... a konsonantického genitivu plurálu *desętь*, vyjadřující-

cího vlastně počítaný „předmět“. Skloňovala se původně jen číslovka přední části. I tato spřežka se postupně hláskově přeměňovala: *pęć desęć* > *pät' desät* > *pat desät* > *paddesät* > *padesät*; *šęć desęć* > *šest' desät* > *šestdesät* > *šedesät* ...

Původní zadní členy, přetvořené naznačeným vývojem do podob *-náci*, *-cet*, *-desät*, mají od střední doby povahu specifických sufixů.

Ve střední době se na tvoření složených číslovek dále nic nezměnilo.

V nové době vznikly podle němčiny nové číslovkové spřežky typu *jedena-dvacet až devětadevadesät*. V současnosti se projevuje tendence ke splývání dalších složitých číslovek v útvary spřežkové; jejím vnějším projevem je možnost připojovat flektivní koncovky pouze k posledním částem či poslední části, např. *s tisíc osm set devadesät(i) osmi korunami* (viz Příruční mluvnice češtiny 1995, 308).

Složené číslovky řadové *jedenáci až devadesáci* vznikaly a vznikají derivací od složených číslovek základních. Složitě číslovky řadové se v současnosti někdy tvoří (v souhlase s jejich flektivním chováním) připojováním derivačního sufixu pouze k posledním částem: *tisíc devět set devadesáci sedmý* (*// tisíc devět set sedmadevadesáci*), samozřejmě vedle tradičního způsobu odvozování (*tisíc devět set devadesáci sedmý...*).